

<https://coth.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Comparative Theology

E-ISSN: 2322-3421

Document Type: Research Paper

Vol. 13, Issue 1, No.27, Spring & Summer 2022 pp.21-22

Receive: 03/05/2021

Accepted: 26/06/2022

Careful Thinking and Otherness from the Perspective of the Qur'an: The Moral Cure for the Corona Virus

Ghasem Ali Kaboli*

Assistant professor, Department of Islamic Education, Faculty of Theology and Islamic Sciences, Payam-e Noor University, Tehran, Iran
kabulighasemali@gmail.com

Seyyed Hassan Mirdilmi

Ph. D. Student of philosophy of education, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Kharazmi University, Tehran, Iran
Mir.seyyed@yahoo.com

Abstract

Corona has been one of the most deadly and pervasive viruses in the world so far. It has left not only direct health effects, but also marginal effects on the field of ethics, including moral selfishness. Caring thinking means caring in the way of thinking. It is divided into value or praiseworthy thinking, emotional thinking, active thinking, normative thinking, and empathetic thinking. Another moral dilemma in the field of normative ethics is consequentialism, which considers an act or a moral rule to be more of a personal benefit to the people. In this research, the author's purpose was to study and analyze these two types of thinking from the Quranic perspective while defining and expressing the principles and components of caring thinking and moral otherness. The results showed that differences in ontological and epistemological presuppositions make a difference in the way we look at otherness and caring thinking. Also, the components of those two thoughts, such as kindness and benevolence, kindness and love, and self-sacrifice, as well as the golden rule, cause a certain distance and closeness. For example, charity has otherworldly effects in addition to its worldly impacts in the Qur'anic view, while only worldly effects have been considered in Lippmann's approach to otherness. The method used in this research was comparative analysis with the library method of data collection. The findings of this study indicated that there were similarities between some principles of ethical heterogeneity of thinking and some components of caring thinking. Some of their objective examples were emphasized in the Holy Quran. These principles included benevolence and charity, kindness, and self-sacrifice, along with the golden rule, which were close to the examples of the components of value thinking, active thinking, empathetic thinking, and normative thinking. However, in the context of the corona virus, the international community has tended towards moral selfishness, which has no place in the Iranian and Islamic culture and is not acceptable. As a result, it has caused many behavioral and cultural harms to the society. Therefore, to correct this behavior in the society and even at the global level, it is necessary to promote and teach other moral orientations and caring thinking based on religious and Islamic sources, especially the Holy Quran, which can

*Corresponding author

Kaboli, G., & Mirdilmi, S. (2022). Careful Thinking and Otherness from the Perspective of the Qur'an: The Moral Cure for the Corona Virus. *Comparative Theology*, 13(27), 85-98.

2322-3421 / © 2022

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/coth.2022.128495.1572>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20089651.1401.13.27.4.9>

be used as an educational plan, especially in the direction of ethical treatment of coronavirus.

Keywords: Corona virus, Holy Quran, caring thinking, otherness

References

The Holy Quran

Nahj al-Balaghah (Subhi Saleh). (1414). Qom: Hijrat.

Baron, Robert and others (1392). Social Psychology, translated by Dr. Yousef Karimi, Tehran: Psychology.

Becker, Lawrence. (2001). Collection of articles on the philosophy of ethics (taken from Lawrence Becker encyclopedia), a group of translators. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute.

Tamimi Amadi, Abdolvahed. (1366). Gharr al-Hakam and Dar al-Kalam, translated by Mustafa Drayati, Qom

Ragheb Isfahani, Abolghasem Hussein bin Mohammad. (2006). Translation of the words of the Quran (translated by Mostafa Rahiminia) Tehran: Sobhan Publishing

Sarukhani, Baqer. (1999). Research Methods in Social Sciences, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies

Sattari, Ali. (2012). "Study and critique of the philosophy program for children from the perspective of transcendent wisdom". Bi-Quarterly Journal of Thought and Child, Publications of the Institute of Humanities and Cultural Studies 3 (2), 26-1

Suraki, Seyed Mohammad Hossein. (2011). ((Study and critique of moral utilitarianism)), philosophical-theological research.

Seif, Ali Akbar. (1397). Psychologist of modern upbringing, Tehran: Doran Publishing

Sharif Al-Radhi, Mohammad. (1379). Nahj al-Balaghah, translated by Mohammad Dashti, Qom, Mashreqin

Sadeghi, Hadi. Khansari, Mohammad Hadi. (2016). ((Ethical otherness: Quranic perspective)), Journal of Ethics.

Sadr. Fatemeh, Pourhassan. Qasem. (2015). "Critique of relativism of Lippmann's educational theory in comparison with relativity in any of Gadamer's philosophical monotics." Research in Islamic Education Issues, 24 (31), 163-137

Tabatabai, Mohammad Hussein. (1417). Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran, Tehran: Islamic Publications of Qom Seminary Teachers Association.

Abdullahii. Mohammad Ali, Mesbahi Jamshid. Parasto. (2017). "A corrective view of the philosophy program for children in the context of transcendent wisdom". Research in Islamic Education Issues, 25. (34) 183-153

Frankenna, William K. (2010). Philosophy of ethics, translated by Hadi Sadeghi, Qom: Taha book.

Fisher, Robert. (2011). Teaching thinking, translated by Gholam Ali Sarmad. Tehran: Gage International Publications

Qaedi, Yahya. (2016). Theoretical foundations of philosophy for children. Tehran: Meraat Publications

Koochi Esfahani, Hajar, Keshavarz, Susan. (1398). "Careful thinking from the perspective of Quranic verses" Educational sciences from the perspective of Islam, 7, (12), 192-169

Gensler, Harry (1385). A New Introduction to the Philosophy of Ethics, translated by Hamideh Bahreini, Tehran: Aseman Khayal

Mohammadi Rey Shahri, Mohammad (1384). Mizan Al-Hikma, Qom, Dar Al-Hadith Publications

Nasiri, Mansour. (2003). (0 Reflections on the discussion of selfishness and otherness)), Critique and Opinion. Volume 8, Number 31-32

Hedayati, Mehrnoosh. (1396). "Healthy Ascent of Care Critique Approach", Critical Journal of Humanities Texts and Programs. 17 (7) 252-235

Salehi Amiri, Seyed Reza (1399), "Analysis of the effects of corona on lifestyle", Islamic Republic News Agency. <https://www.irna.ir/news/83794192/>

Dolati, Karim (1399), "Corona, lifestyle change virus in the age of modernity", <https://www.tasnimnews.com/en/news/1399/01/05/2229422/>

Borcher, Donald M. (2006), Encyclopedia of philosophy, chief, Macmilan.

Hastings .A. W, Utilitarianism, in Encyclopedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings, publisher: T&T clark, 2003.

Lipman, m. (1995) .Caring as Thin King. Inquiry: criticaIThinking Across The Discliplin.15 (1) .1_13

Monroe, Kristen Renwick, 1996, The heart of altruism: perceptions of a common humanity, New Jersey, princeton University press.

Sharp, A. (2007) Education of the Emotionsin in the classroom Community of Inquiry, Gifededucation Interna Tonal, 22 (2) .248_257

الهیات تطبیقی

نوع مقاله: پژوهشی

سال سیزدهم، شماره بیست و هفتم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

ص ۸۵-۹۸

تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۴/۵

تفکر مراقبتی و دیگرگرایی از منظر قرآن: علاج اخلاقی کرونا و ویروس

قاسمعلی کابلی*، استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

kabulighasemali@gmail.com

سیدحسین میردیلیمی، دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

mir.seyyed@yahoo.com

چکیده

کرونا یکی از ویروس‌های بسیار کشنده و فراگیر در سطح جهان تاکنون، آثار مستقیم بهداشتی و نیز آثاری در حوزه اخلاق بوده است که از جمله آن خودگرایی اخلاقی است. تفکر مراقبتی، مراقبت در نحوه اندیشیدن است که به تفکر ارزش‌گذار یا ستایشی، عاطفی، فعال، هنجاری و همدلانه تقسیم می‌شود. دیگرگرایی اخلاقی از دیدگاه‌های مطرح در حوزه اخلاق هنجاری نتیجه‌گرا است که مبنای فعل یا یک قاعده اخلاقی را بیشترین خیر برای مردم، فارغ از نفع شخصی می‌داند. هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل دو دیدگاه تفکر مراقبتی و دیگرگرایی اخلاقی از منظر قرآن کریم و استفاده از آن در شرایط کرونایی است. روش به‌کاررفته در این پژوهش، تحلیل تطبیقی و شیوه گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای است. یافته‌ها و نتایج نشان می‌دهند میان برخی از اصول تفکر دیگرگرایی اخلاقی و برخی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی اشتراکاتی وجود دارد که به برخی از مصادیق عینی آنها در قرآن کریم تأکید شده است.

واژه‌های کلیدی

کرونا و ویروس، قرآن کریم، تفکر مراقبتی، دیگرگرایی

* مسؤل مکاتبات

کابلی، قاسمعلی، میردیلیمی، سید حسن. (۱۴۰۱). تفکر مراقبتی و دیگرگرایی از منظر قرآن، الهیات تطبیقی، ۱۳ (۲۷)، ۸۵-۹۸

2322-3421 / © 2022

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/coth.2022.128495.1572>

<https://dori.net/dor/20.1001.1.20089651.1401.13.27.4.9>

۱- مقدمه:

یکی از مهم‌ترین مسئله درباره کووید ۱۹، تأثیراتی است که این ویروس بر تمام ابعاد زندگی بشر گذاشته است. شاید بارزترین تأثیر گسترش ویروس بر عموم انسان‌ها و حکومت‌ها بروز خودگروی اخلاقی از سوی آنها بود. به بهانه عمل به شیوه‌نامه‌های بهداشتی نظیر حفظ فاصله فیزیکی و زدن ماسک، محورشدن فرد و غفلت از دیگران، یکی از آسیب‌های مهم این حمله ویروسی است. زمانی که انسان به هر قیمتی بخواهد فقط خود را از آسیب و گزند مصون دارد، خود را محور قرار داده و حاضر است همه‌کس و همه‌چیز را فدای خود یا به تعبیری پیش‌مرگ خویش کند! آنگاه انسان می‌شود تنها محور عالم. وقتی چنین شود، حتی خانواده‌اش نیز باید فدا شود که او زنده بماند. این، نهایت راه است: من و دیگر هیچ! حمله به فروشگاه‌ها برای خرید اجناس لازم، هرچند به قیمت کشتار یا آسیب‌زدن به دیگران باشد، با این نگاه امری پس‌نندیده خواهد بود. دیگر مفاهیمی از قبیل دست‌گیری از دیگران، توجه به آنان، تلاش برای رفع مشکل ایشان و ایثار جایگاهی نخواهد داشت. توجه شود چنین مفاهیمی، صرفاً مفاهیم اخلاق دینی نیست؛ بلکه هر اخلاق انسانی هم به آن احترام می‌گذارد. به این ترتیب، نتیجه، حذف اخلاق از زندگی می‌شود (دولتی، ۱۳۹۹).

نمونه‌های گذار از فردگرایی به جمع‌گرایی (احیای روحیه ایثارگری و تقدم منافع جمعی بر منافع فردی)، تأمین هزینه‌های درمان، توجه به خرید تجهیزات بیمارستانی، تولید انبوه ماسک هستند (صالحی امیری، ۱۳۹۹). قرآن معجزه جاویدان پیامبر اسلام (ص) و سند زنده حقانیت راه او است؛ کتابی که تنها معجزه حاضر در عصر ما است که گواه همیشه صادق اسلام و راهنمای انسان‌ها است. جای بس شگفت است که در این کتاب آسمانی از موضوعاتی سخن به میان آمده است که دانشمندان عصر حاضر به‌تازگی موفق شده‌اند با به‌کارگیری دانش‌های مختلف و ابزارهای پیشرفته علمی به برخی از آنها دست یابند. با

وجود این، ضروری است تا با ارائه فهمی درست به تبیین علمی و استدلالی این موارد پرداخته شود. از منظر اهمیت پژوهش نیز، اگرچه کتاب‌ها و مقالاتی در حوزه دیگرگرایی و تفکر مراقبتی به‌صورت مجزا به رشته تحریر در آمده، بررسی آن دو با هم و گذراندن آنها از صافی قرآن و استفاده از آن در شرایط حال جامعه جهانی مغفول مانده است؛ از این رو، نگارنده مقاله حاضر، پرکردن این خلأ را با نگارش این مقاله مهم و ضروری می‌داند.

۱-۱ بیان مسئله و روش پژوهش

با بی‌اعتبار شدن کلیسا و دین مسیحیت در تاریخ تفکر مغرب و در نتیجه، به دنبال آن، که به‌ضرورت بی‌اعتباری اخلاق دینی را به دنبال داشته است، انسان مدرن تمدن غرب به دنبال جایگزینی و بازسازی اخلاقی جدای از آموزه‌های دینی و براساس آموزه‌های او مانیسیم و عقل‌محوری بود. توماس هابز، نخستین فیلسوف غربی است که به این مسئله پرداخت. او سرشت اخلاقی انسان را بر حب ذات مبتنی دانست و بر اساس این تفسیر خودمحورانه از طبیعت انسانی، نظریه خودگروی اخلاقی را مطرح کرد: نظریه‌ای که یگانه اصل بنیادی در اخلاق را به حداکثر رساندن خیر شخصی می‌داند (صادقی، ۱۳۹۵: ۸). در مقابل اندیشه خودگروانه هابز، برخی از فیلسوفان با نظریه او به مخالفت برخاستند و سعی کردند برداشتی نوع‌دوستانه از سرشت انسان عرضه کنند؛ فیلسوفانی همچون هابز، باتلر و هیوم. هابز با تأکید بر نیک‌خواهی و نیکوکاری، معیاری برای درستی و نادرستی اعمال ارائه کرد: بهترین فعل آن است که بیشترین خیر و خوشی را برای بیشترین تعداد انسان‌ها به بار آورد و بدترین فعل آن است که به همان سان شر و بدی به بار آورد (Hastings, 2003: 552). هم‌زمان با این نگرش، آگوست کنت سخن از نظریه دیگرگروی در اخلاق را بیان کرد (Borcher, 2006: 136). دیگرگرایی از نظریات اخلاق هنجاری نتیجه‌گرا یا غایت‌نگر است که معیار آن برای (خیر و شر) نتایج اعمال اشخاص است. تحقیق

تفکری که به ارزش‌ها بها می‌دهد، تفکر مراقبتی است. تفکر به امور ارزش‌مند، اخلاقی و وجدانی، تفکر راجع به اولویت‌ها و چیزهایی است که ارزش مراقبت و توجه خاص دارد. تفکر راجع به آرمان‌هایی که برای دنیا بهتر می‌توان در سر داشت (لیپمن، ۱۹۹۵-۶: ۷). برای پرورش انسان‌هایی متفکر، تفکر انتقادی و خلاق به‌تنهایی کفایت نمی‌کند؛ بلکه باید یک بُعد احساسی یا عاطفی دربرگیرنده همدلی و شفقت، حق‌شناسی و سپاس یا عشق وجود داشته باشد. وقتی مراقبتی (مسئولانه) می‌اندیشیم، به چه چیزهایی توجه می‌کنیم که مهم می‌دانیم. آنچه به آن اهمیت می‌دهیم، تفکر ما را طلب می‌کند. به عبارت دیگر، تفکر سطح بالا بدون ارزش نیست (فائدی، ۱۳۹۵: ۱۷۱). این نوع از تفکر، توانایی در انسان است که ریشه در جان و قلب او دارد. روش انتخاب‌شده برای این بررسی، تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوا، شناخت و برجسته‌کردن محورها و خطوط اصلی هر متن یا متون مکتوب با هدف فراهم‌آوردن تحلیلی توصیفی است (ساروخانی، ۱۳۷۸: ۸۲). در این پژوهش، شیوه گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای بوده و روش تحقیق، تحلیل تطبیقی است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

عموم تحقیقات انجام‌گرفته درباره موضوع مذکور به صورت انفرادی بوده است و اثری تطبیقی یافت نشد. مقاله حاضر با توجه به این خلأ سامان می‌یابد. در پاره‌ای از پژوهش‌ها هم تفکر مراقبتی و هم دیگرگرایی اخلاقی به صورت مجزا بررسی شده است. مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

در حوزه تفکر مراقبتی، هاجر کوهی اصفهانی (۱۳۹۸) در مقاله «تفکر مراقبتی از منظر آیات قرآنی» به معرفی و نقد تفکر مراقبتی از منظر قرآن پرداخته است. یحیی فائدی (۱۳۹۵) در کتاب مبانی نظری فلسفه برای کودکان درباره مؤلفه‌های تفکر مراقبتی به تفصیل صحبت کرده است. در موضوع دیگرگرایی اخلاقی هادی صادقی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «دیگرگرایی اخلاقی: منظری قرآنی» آن را به تفصیل ارزیابی قرآنی کرده است. همچنین، منصور

حاضر به بررسی و تحلیل زیرمؤلفه‌های تفکر مراقبتی و دیگرگرایی برای یافتن نمونه‌هایی از مصادیق قرآنی این دیدگاهها و پاسخ به این سؤال است که آیا مؤلفه‌های تفکر مراقبتی و دیگرگرایی اخلاقی قرابتی باهم دارند و آیا نمونه‌های مشترک از آنها در قرآن کریم موجود است. از مهم‌ترین و سودمندترین مؤلفه‌های شناختی انسان، بحث تفکر است که عالمان، روان‌شناسان و فیلسوفان متعددی، چه در جهان اسلام و چه جهان غرب، به آن پرداخته‌اند. تفکر یا اندیشیدن فرایندی است که باعث دخل و تصرف و تغییر در اطلاعات ذخیره‌شده در حافظه می‌شود (سیف، ۱۳۹۷: ۳۶۵). همچنین، فعالیت ذهنی است که به حل مسئله، تصمیم‌گیری و ... منجر می‌شود. مهم‌ترین منبع هر جامعه قوه تفکر و استدلال مردمان آن جامعه است؛ بنابراین، جامعه‌ای موفق است که قابلیت‌های تفکر و یادگیری مادام‌العمر شهروندان آن به بهترین وجه تحقق یافته باشد (فیشر، ۱۳۹۰: ۱۳). یکی از تقسیم‌بندی‌های صورت‌گرفته برای انواع تفکر، تقسیم‌بندی میتولپپمن در سال ۱۹۹۴ است و آن تقسیم تفکر به انواع انتقادی، خلاق و مراقبتی (لیپمن، ۲۰۰۳: ۱۹۷) است. تفکر مراقبتی دارای ۲ معنا است؛ این تفکر به معنای تفکر مشتاقانه درباره موضوعی است که فرد راجع به آن می‌اندیشد؛ یعنی فرد با شوق و علاقه و از روی دغدغه درونی به آن موضوع فکر می‌کند و متعهدانه و مسئولانه حاضر است همه قوای فکری خود را برای جستجو راه‌حل آن مسئله ذهنی به کار ببندد. درحقیقت، مراقبت در این معنا عقلانیتی است که ما پیش از این به آن متعهد بوده‌ایم. معنای دیگر تفکر مراقبتی، دغدغه درباره منش تفکر است؛ یعنی ما علاوه بر اینکه به صاحب و ایده یا موضوعی که ذهن ما را به خود مشغول ساخته می‌اندیشیم و توجه می‌کنیم، نحوه و روش تفکر خود را نیز ارزیابی می‌کنیم (هدایتی، ۱۳۹۶: ۲۳۹ و ۲۳۸). تفکر مراقبتی، تفکری است که از هیجانات و احساسات ما نشئت می‌گیرد؛ اما به همان اندازه نیز مبنای شناختی دارد (شارپ، ۲۰۰۷: ۲۴۸). لیپمن معتقد است

تفکر ستایشی همان ارزش قائل شدن و عزیزدانستن است. وقتی برای چیزی یا کسی ارزش قائل می‌شویم یا ستایش می‌کنیم یا تحسین می‌کنیم، به دلیل روابطی است که با دیگر چیزها دارد. سؤال کلیدی این جنبه از تفکر مراقبتی این است که چه چیز برای شما ارزشمند است (هدایتی، ۱۳۹۷: ۱۶۰). از جمله موارد تفکر ارزش‌گذار، احترام به بزرگ‌ترها، کمک به دیگران، دوست‌داشتن، نگهداری از اموال، انصاف، راستگویی یا صداقت و حفاظت از طبیعت‌اند.

۲-۲ تفکر عاطفی:

تفکر عاطفی مفهومی است که همچون تیغ دو لبه، میان منطق و احساس در حرکت است (قائدی، ۱۳۹۵: ۱۷۶). در گذشته‌ها تصور می‌شد هیچ رابطه‌ای بین تفکر و عاطفه یا احساس وجود ندارد؛ حتی عواطف را مانع تفکر می‌دانستند؛ یعنی احساسات را طوفان‌های روانی می‌دانستند که رو شنایی عقلانیت و منطق را نابود می‌کند؛ اما باید آنها را نوعی داوری یا نوعی تفکر دانست که احتمال خطا در آن وجود دارد. تصمیم‌گیری‌ها و بازی‌های گروهی، داشتن حس قوی عدالت که به عمل و رفتار منصفانه و عادلانه منجر می‌شود. تعهد به دوری از خشونت و داشتن احساس قوی درباره‌ی احساس دیگران از نمودهای تفکر عاطفی است. فرد دارای تفکر عاطفی با دیگران همدردی دارد، به ظلم واکنش نشان می‌دهد و با محیط اطراف خود - چه انسان‌ها و چه موجودات زنده - با احترام رفتار می‌کند (کوهی، ۱۳۹۸: ۱۷۴).

۲-۳ تفکر هنجاری:

تفکر هنجاری ارتباط میان عقل نظری و عقل عملی است؛ یعنی در واقع چیزی که هست را به تفکر درباره آنچه باید باشد مرتبط می‌کند. سؤال کلیدی آن عبارت است از «واقعیت چیست و در مقابل آن ایدئال کدام است؟» (هدایتی، ۱۳۹۷: ۱۶۱). مهم‌ترین موارد در تفکر هنجاری عبارت‌اند از: پیدا کردن درست‌ترین راه از بین موقعیت‌های موجود مانند رعایت نوبت، تقلب‌نکردن، امانت‌داری و انجام کار صحیح.

۲-۴ تفکر فعال:

نصیری (۱۳۸۲) در مقاله «تأملی در بحث خودگرایی و دیگرگرایی» به آن پرداخته است. همان‌گونه که پیش از این بیان شد بیشتر پژوهش‌های این حوزه، به صورت مجزا به این مهم پرداخته‌اند و هیچ‌یک از مقالات، تحلیل تطبیقی در این مورد و به‌ویژه با توجه به شرایط خاص کرونا نداشته‌اند. مقاله حاضر با توجه به این خلأ پژوهشی سامان یافته است.

۱-۳. در این پژوهش، این پرسش‌ها فراروی پژوهشگر این حوزه قرار می‌گیرد که سعی می‌شود در این جستار پاسخ داده شوند:

۱- تفکر مراقبتی و دگرگرایی اخلاقی چه ویژگی‌هایی دارند؟

۲- چه همانندی‌هایی و ناهمانندی‌هایی بین تفکر مراقبتی و دگرگرایی اخلاقی وجود دارد؟

۳- نظر قرآن درباره‌ی تفکر مراقبتی و دگرگرایی اخلاقی چیست؟

۴- بهترین علاج اخلاقی در شرایط کرونا چیست؟

این پژوهش بر پایه این فرضیه‌ها استوار هست:

۱- میان تفکر مراقبتی و دگرگرایی اخلاقی هم‌پوشانی‌هایی وجود دارد.

۲- قرآن پاره‌ای از مؤلفه‌ها و مصادیق تفکر مراقبتی و دگرگرایی اخلاقی را تأیید می‌کند.

۳- بهترین علاج اخلاقی در شرایط کرونا کاربرد این دو نظر است.

۲- مبانی نظری تحقیق

لیمن (۱۹۹۵) به نقل از قائدی، (۱۳۹۵: ۱۸۰-۱۷۴) انواع تفکر مراقبتی را به تفکر ستایشی یا ارزش‌گذار، تفکر عاطفی، تفکر هنجاری، تفکر فعال و همدلانه تقسیم‌بندی کرده است که چندان با یکدیگر هم‌پوشانی ندارند و به‌تنهایی کامل نیستند؛ بلکه هر کدام ویژگی‌های برجسته‌ای از مهارت فکری‌اند.

۲-۱ تفکر ستایشی یا ارزش‌گذار:

یکی از انواع توجه کردن این است که خود را از احساسات، دیدگاهها، افق فکری و تصورات خیالی خود بیرون آوریم و به جای آنها احساسات، دیدگاهها، افق فکری و تصورات خیالی دیگری را احساس و تجربه کنیم (قائدی، ۱۳۹۵: ۱۸۱). درحقیقت سؤال کلیدی این تفکر درباره این موضوع است که هر مسئله‌ای از منظر دیگری چه تحلیلی دارد.

با توجه به توضیحات بیان شده در ذیل هر یک از مؤلفه‌های تفکر مراقبتی، به نظر می‌رسد وجه تمایز هر یک از انواع تفکر چنین خلاصه می‌شود:

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های تفکر مراقبتی

تفکر ستایشی	تفکر عاطفی	تفکر فعال	تفکر هنجاری	تفکر همدلانه
۱- ارزش قائل شدن برای خود ۲- ارزش قائل شدن برای نگرش‌ها و ویژگی‌های شخصیتی، اعمال کارهای دیگران و ۳- ارزش قائل شدن برای مجموعه پدیده‌های هستی	۱- کنترل احساسات خود ۲- توجه به بروز و ظهور معتدلانه احساسات و عواطف	۱- انجام کارهای خوشایند نسبت به خدا ۲- انجام کارهای خیر در نسبت به دیگران ۳- انجام کارهای خوب نسبت به مخلوقات	جویای ایدئال‌ها بودن، چه در حوزه فکر و اندیشه و چه در حوزه عمل	۱- آنچه برای خود پسندی برای دیگران هم پسند و بالعکس ۲- درک متقابل احساسات و افکار و اعمال دیگران

تفکر فعال به اعمالی می‌گویند که برخاسته از نوعی تفکر باشند. سؤالی که در این نوع تفکر مطرح می‌شود این است که من چه اعمالی می‌توانم انجام دهم. برخی از موارد مهم تفکر فعال عبارت‌اند از: فعالیت‌ها و اعمالی که برپایه ارزش‌ها قرار دارند، انجام کارهایی برای رسیدن به هدف، کمک به دیگران وقتی به کمک نیاز دارند، انجام کارهای عام‌المنفعه، امانت‌داری، حفظ و نگهداری چیزهای ارزشمند و انجام آنچه مهم است.

۲-۵ تفکر همدلانه:

مؤلفه پنجم تفکر مراقبتی، تفکر همدلانه نام دارد.

متفعل شوند، شامل همه افراد، غیر از خود عامل اخلاقی می‌شود (سورکی، ۱۳۹۰: ۱۰۰). با توجه به مطالب بالا دیگرگویی همانند نظریه رقیب خود، یعنی خودگرایی اخلاقی، از نظریاتی است که در فضای کاملاً سکولار تمدن غرب و براساس تحلیل‌های فیلد سوفانه از طبیعت بشر ایجاد شده‌اند. فیلسوفان اخلاق، هرگونه کمک‌کردن و یاری‌رسانی را دیگرگرایی نمی‌دانند؛ زیرا در اینجا انگیزه فعل مهم است (توجه به سعادت و رفاه دیگران، آن هم به خاطر خودشان و نه به خاطر نفع شخصی) (بکر، ۱۳۸۰: ۹).

در زیر سه مؤلفه اصلی دیگرگویی اخلاقی بیان می‌شود:

تمایز دیگرگویی با دو نظریه دیگر غایت‌نگر، یعنی خودگویی و سودگویی، در پاسخ به این سؤال است که باید به دنبال فراهم‌آوردن خیر چه کسی بود. خودگرایان قاطعانه بر تحصیل سود شخصی و منفعت فردی تأکید دارند و محدوده حاملان، بهره‌وران از سود و منفعت را منحصر به شخص فاعل می‌کنند. سودگرایان بر تحصیل بالاترین مراتب سود و لذت یا رفاه و سعادت برای کل و همه اعضای جامعه مربوطه و همچنین، خود فاعل تأکید دارند؛ اما برخلاف دو نظریه بالا دیگرگویی نیز از مجموع تمامی انسان‌ها که باید به سود و رفاه دست یابند، تنها عامل مباشر را حذف و استثنا می‌کنند و معتقدند محدوده کسانی که باید از سود و ثمرات اعمال ما

دهد نیز در بر می‌گیرد. چنین یافته‌هایی با این اندیشه هماهنگ است که رفتار جامعه‌پسند، منشأ زیست‌شناختی دارد (بارون و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۷۹).

۳-۱- تشابهات مصادیق دیگرگروی و برخی از زیرمؤلفه‌های تفکر مراقبتی:

ارائه منظری قرآنی از تفکر مراقبتی و دیگرگروی اخلاقی را می‌توان با پیدا کردن اصول و مصادیق مؤلفه‌های تفکر مراقبتی و دیگرگرایی اخلاقی در قرآن به تصویر کشید. در ادامه، اصول دیگرگروی و مصادیق مؤلفه‌های تفکر مراقبتی همچون احسان و نیکوکاری، ایثار و از خودگذشتگی، محبت یا عشق ایثارگرانه و قاعده زرین براساس آیات قرآن تبیین مقایسه‌ای شده‌اند:

۳-۱-۱ احسان

یکی از اصول دیگرگروی و همچنین، از مصادیق مؤلفه هنجاری تفکر مراقبتی فعل احسان است که نقطه اشتراک این دو را به ما نشان می‌دهد. حال باید دید آیاتی در قرآن درباره احسان وجود دارد که تأییدکننده این دو نوع تفکر از این وجه باشد یا نه. احسان به دو صورت به کار برده می‌شود: به معنای انعام به غیر و دیگری به معنای کاری را به نیکی انجام دادن (راغب اصفهانی، ۱۳۸۵: ۱۱۷). احسان، فعلی حاکی از دیگرگروی، عشق و انسانیت به دیگران است. این اصل به دنبال قاعده‌ای هنجاری برای انجام عملی به سود دیگران است که به پیشبرد منافع مهم و مشروع دیگران کمک کند و غالباً به دنبال جلوگیری یا از بین بردن آسیب‌ها یا ضررهای احتمالی به دیگران است (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۷). همچنین، در این اصل علاوه بر حسن فعلی، باید به حسن فاعلی هم توجه ویژه داشت؛ یعنی هم فعل و هم نیت احسان‌کننده باید نیکوکارانه باشد؛ بنابراین، به کسی که نیت خیرخواهی داشته باشد، ولی آن را به فعلیت نرساند یا کسی که انگیزه‌های نهان خودگروانه را در پوشش افعال دیگرگروانه انجام دهد، نیکوکار نمی‌گویند (همان).

۱- در نظر گرفتن سود و رفاه دیگران: هدف از عمل دیگرگروانه باید رفاه و سود دیگران باشد. پس اگر سود دیگران لحاظ نشود یا سود دیگران برای پیشبرد سود شخصی لحاظ شود، چنین عملی دگرگروانه نیست.

۲- پذیرش امکان کاهش رفاه شخصی: دیگرگرا باید امکان کاهش یا از بین رفتن رفاه شخصی‌اش را در اعمالش قبول کند (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۱).

۳- عدم توقع اجر و پاداش: فرد دیگرگرا نباید توقع اجر و پاداش از پیش تعیین شده‌ای را داشته باشد (Monroe, 1996: 6).

۳-۲- بحث و بررسی

دیگرگروی روانشناختی و اخلاقی

مسئله دیگرگرایی را از دو زاویه بررسی کرده‌اند: ۱- بعد روانشناختی که توصیفی است و به توضیح و توصیف ساختار روانی انسان‌ها در انجام کارها و رفتارهای گوناگونشان می‌پردازد. در واقع مدعای دیگرگروی روانشناختی این است که انسان در کارهایش گاه خودمحور است و گاه دیگرمحور. این نگرش، ساختار روانی انسان را به گونه‌ای می‌داند که می‌تواند فارغ از منافع شخصی به منافع دیگران بپردازد؛ یعنی در سرشت انسان این قابلیت وجود دارد که علاوه بر محاسبه و لحاظ خیر و شر خود، به دنبال خیر و شر دیگران نیز باشد و در برخی موارد به آنها اولویت بخشد (صادقی، ۱۳۹۵: ۱۳).

۲- بعد اخلاقی: توصیه‌ای بوده و با ارائه توصیه‌هایی برای مردم مشخص می‌کند مردم چگونه باید رفتار کنند. این نظریه انسان را به رهایی از خودمحوری و نیکی و نفع‌رسانی به دیگران برای خودشان توصیه می‌کند. شواهد تجربی انحصار خودگروی در انسان را نقض و وجود دیگرگرایی را هم اثبات می‌کند: روانشناسان تکامل‌گرا معتقدند انسان علاوه بر حس کردن درد دیگران، توجه نشان دادن و تلاش برای انجام کاری را که درد را تسکین

ان الله يامر بالعدل والاحسان ... (نحل: ۹۰)؛ (به راستی خدا به عدالت و احسان و بخشش به خویشان امر می‌کند). علامه طباطبایی، عدالت و احسان را در این آیه به معنای اجتماعی تفسیر می‌کنند. بر این اساس، نیکی در اینجا به معنای نیکی کردن به دیگران است؛ یعنی سود و خیررسانی به دیگران، نه برای تلافی و مجازات، بلکه ابتدائاً و تبرعاً؛ به گونه‌ای که خیر دیگران را با خیر بیشتری تلافی کند و شر آنان را با شر کمتری مجازات کند (طباطبایی، ۱۴۱۷/۱۲:۳۳۲-۳۳۰)؛ اما علی (ع) در کتاب گوهر بار خویش، نهج البلاغه، میان عدل و احسان تمایز قائل است با این عنوان که (عدل، انصاف است و احسان، تفضل) (نهج البلاغه، ۱۴۱۴: ۵۰۹).

در قرآن کریم، پرکاربردترین معنا برای واژه (احسان) به معنای (نیکی کردن به دیگران) است. در آیه ۳۶ سوره نساء در ادامه پرستش خداوند امر به احسان به والدین شده است:

واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئاً وبالوالدين احساناً (نسا: ۳۶)؛ (و خدا را پرستش کنید و چیزی را با او شریک مگردانید و به پدر و مادر خود احسان کنید).

در آیات ذیل مصادیقی از احسان آمده است: وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (بقره: ۱۹۵)؛ (و در راه خدا انفاق کنید و خود را با دست خویش به هلاکت نیفتانید و نیکی کنید که مسلماً خدا نیکوکاران را دوست دارد).

و همچنین در این آیه که خداوند متعال می‌فرماید:

جدول شماره دو: افعال و مصادیق قرآنی مؤید تفکر مراقبتی و دیگرگرایی

فعل	مصادیق قرآنی	رده تفکر مراقبتی	رده اخلاق نتیجه‌گرا
احسان	واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئاً و بالوالدين احساناً وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ و احسنوا ان الله يحب المحسنين ان الله يامر بالعدل والاحسان	هنجاری	دیگرگرایی

مؤلفه تفکر فعال نام برد؛ زیرا ایثار در اصطلاح به معنای مقدم‌داشتن دیگری بر خود در جلب سود و منفعت یا پرهیز از ضرر است (صادقی، ۱۳۹۵: ۲۱). همچنین، برخی از موارد تفکر فعال شامل کمک به دیگران وقتی به کمک نیاز دارند و انجام کارهای عام‌المنفعه نوعی ایثار محسوب می‌شوند. تحسین انصار در قرآن کریم به این دلیل است که در حال فقر، از مهاجرین استقبال می‌کنند و آنها را بر خود ترجیح می‌دهند:

والذين تبوءوا الدار والايمان من قبلهم يحبون من هاجر اليهم ولا يجدون في صدورهم حاجة مما اوتوا و

بنابراین، واژه احسان به دو صورت کاربرد دارد: ۱- انعام به غیر و ۲- کاری را به نیکی انجام دادن و به لحاظ معنای دوم احسان (کاری را به نیکی انجام دادن). این نیکویی هم شکل عمل، هم نیت انجام عمل و هم هدف انجام عمل را شامل می‌شود که از آن به حسن فعلی و فاعلی تعبیر می‌شود؛ بنابراین، در تعریف احسان می‌توان گفت فعل هدفمندی است که دارای حسن فعلی بوده است و در نتیجه، احسان در رده تفکر مراقبتی نیز قرار می‌گیرد.

۳-۱-۲ ایثار و از خودگذشتگی

ایثار را می‌توان از اصول دیگرگروانه و از مصادیق

اعلی المکارم) (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ح ۱۰۲۹: ۵۴). در اخلاق اسلامی، دیگرگروی که در آن افراط صورت گرفته باشد که به ضرر و حسرت شخص دیگرگرا بیانجامد، امری نامعقول است؛ برای مثال، انفاق و ایثار از ثروت، باید حالت اعتدال را حفظ کند و افراط در آن ناروا است: ولا تجعل یدک مغلوله الی عنقک ولا تبسطها کل البسط فتتعبد ملوما محسورا (۱ سرا: ۲۹)؛ (نه دست خویش را به گردن انداز و نه به سخاوت، یکباره بگشای که ملامت شده و حسرت زده خواهی نشست).

جدول شماره سه: افعال و مصادیق قرآنی مؤید تفکر مراقبتی و دیگرگروی

فعل	مصادیق قرآنی	رده تفکر مراقبتی	رده اخلاق نتیجه‌گرا
ایثار و ازخودگذشتگی	والذین تبوءوا الدار و الایمان من قبلهم یحبون من هاجر الیهم ...	فعال	دیگرگروی

یوثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصه و من یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون (حشر: ۹)؛ (و نیز کسانی که قبل از مهاجران در مدینه جای گرفته و ایمان آورده‌اند؛ هر کس را که به سوی آنان کوچ کرده، دوست دارند و نسبت به آنچه به ایشان داده شده است، در دل‌هایشان حسدی نمی‌یابند و هرچند در خودشان احتیاجی مبرم باشد، آنها را بر خودشان مقدم می‌دارند و هرکس از خست نفس خود مصون ماند، ایشان‌اند که رستگاران‌اند).

امام علی در بزرگی فعل ایثار بیان می‌دارند: (الایثار

با او آن طور رفتار کنند. قاعده زرین با این دستور که با دیگران چنان رفتار کن که با تو رفتار می‌کنند، متفاوت است و نباید خلطی بین آن دو صورت بگیرد؛ زیرا نتیجه این دستور می‌تواند مقابله به مثل و انتقام باشد؛ حال آنکه قاعده زرین به دنبال چنین نتیجه‌ای نیست (گنسلر، ۱۳۸۵: ۱۳۹). در فرهنگ اسلامی و به‌ویژه در برخی از آیات قرآن کریم، به صورت ضمنی به این قاعده اشاره شده است. خدای بزرگ در سوره (مطففین) براساس این قاعده می‌فرماید:

ویل للمطففین * الذین اذا اکتالوا علی الناس یتستوفون * واذا کالوهم او وزنوهم یخسرون (مطففین: ۳-۱)؛ وای بر کم‌فروشان؛ آنان که وقتی برای خود پیمان می‌کنند، حق خود را به‌طور کامل می‌گیرند؛ اما هنگامی که می‌خواهند برای دیگران پیمان یا وزن کنند، کم می‌گذارند.

و همچنین، در آیه ۲۶۷ سوره بقره حسن معاشرت یا قاعده طلایی مفروض گرفته شده است:

یا ایها الذین ءامنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم و مما اخرجنا لکم من الارض ولا تیمموا الخبث منہ تنفقون و

با توجه به واژه ایثار و ازخودگذشتگی که در آیه فوق از صفات اهل ایمان شمرده شده و عمل قوم انصار به دلیل کمک به مهاجرین تحسین و تمجید شده است، علاوه بر دلالت اصل دیگرگروانه در تقسیم‌بندی تفکر مراقبتی فعال نیز جای می‌گیرد؛ زیرا به کمک به دیگران، زمانی که به کمک نیاز دارند، توجه داشته است.

۳-۱-۳ حُسن معاشرت یا قاعده طلایی

حُسن معاشرت یا قاعده طلایی یکی از انواع توجه‌کردن است و به این صورت ظهور می‌کند که خود را از احساسات و دیدگاه‌های خود بیرون بیاوریم و به جای آنها احساسات، دیدگاه‌های دیگری را احساس و تجربه کنیم. درحقیقت سؤال کلیدی این تفکر درباره این موضوع است که هر مسئله‌ای از منظر دیگری چه تحلیلی دارد. همچنین، این اصل، یک اصل پذیرفته شده در فرهنگ‌ها، مکاتب و ادیان مختلف است. این قاعده یک اصل جهانی است که می‌تواند معیار مشترک میان تمامی آدمیان در همه ادوار تاریخ باشد. براساس قاعده زرین، انسان باید با دیگران چنان رفتار کند که دوست دارد در همان موقعیت

جز با چشم‌پوشی و بی‌میلی به آن، نمی‌گرفتید و بدانید که خداوند بی‌نیاز ستوده است. همان‌طور که مشاهده شد در آیات فوق این قاعده مفروض گرفته شده است.

لستم باخذیه الا ان تغمضوا فيه و اعلموا ان الله غنی حمید (بقره: ۲۶۷)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از چیزهای پاکیزه‌ای که به دست آورده‌اید و از آنچه برای شما از زمین برآوردیم، انفاق کنید و در پی ناپاک آن نروید که از آن انفاق نمایید؛ در حالی که آن را اگر به خودتان می‌دادند،

جدول شماره چهار: افعال و مصادیق قرآنی مؤید تفکر مراقبتی و دیگرگرایی

رده اخلاق نتیجه‌گرا	رده تفکر مراقبتی	مصادیق قرآنی	فعل
دیگرگرایی	تفکر همدلانه	ویل للمطففین، الذین اذا اکتالوا علی الناس یتستوفون ... یا ایها الذین ءامنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم ...	حُسن معاشرت یا قاعده طلایی

پرستی و عشق به خود دور شود و به سمت نوع دوستی برود، به دیگرگرایی نزدیک‌تر می‌شود.

در دین مبین اسلام هم بر عشق و محبت به دیگران تأکید ویژه‌ای شده است. محبت به خلق، باید در طول محبت خالق باشد:

ومن الناس من یتخذ من دون الله اندادا یحبونهم کحب الله ... (بقره: ۱۶۵)؛ برخی از مردم، غیر خدا را همانند خدا گیرند و چنان که خدا را بایست دوست داشت، با آنها دوستی ورزند؛ لیکن آنان که اهل ایمان‌اند، کمال محبت و دوستی را فقط به خدا مخصوص دارند ...

و همچنین در آیه ۴۴ سوره طه، خداوند به موسی امر می‌کند زمانی که با فرعون روبه‌رو شدید، با او با مهربانی و نرمی صحبت بکن. از این آیه چنین استنباط می‌شود که به طریق اولی باید با خانواده و دوستان و اطرافیان به نرمی و با مهربانی و عشق و محبت رفتار کنیم.

فقولا له قولاً لینا لعله یتذکر او یخشی (طه: ۴۴)؛ و با او سخنی نرم گوئید، شاید که پند گیرد و بترسد.

در سوره آل عمران می‌فرماید:
الذین ینفقون فی السراء والضراء والکاظمین الغیظ و العافین عن الناس و الله یحب المحسنین (آل عمران: ۱۳۴)؛ همان‌ها که در راحت و رنج انفاق می‌کنند و خشم خود را فرو می‌خورند و از مردم در می‌گذرند و خدا

بنابراین، با در نظر داشتن آیات فوق درخصوص حسن معاشرت و رفتار نیک با دیگران، علاوه بر اخلاق دیگرگرا، مصادیقی از تفکر همدلانه که توجه به دیگران در آن مهم است، درک‌پذیر است.

۳-۱-۴ محبت یا مهربانی با دیگران

یکی از مسائل مهم در زندگی، برقراری پیوند دوستی و صمیمیت با دیگران است؛ چنان که از مصادیق تفکر ستایشی یا ارزش‌گذار همین مهرورزی و عشق و محبت به دیگران است. امام علی(ع) درباره احترام و گرامی‌داشتن دیگران در حدیثی بیان می‌دارند که: «اگر کسی را گرامی بداری، درحقیقت خود را گرامی داشته‌ای و حیثیت خویش را با آن آراسته‌ای؛ بنابراین، به خاطر خوبی و احترامی که به خود کرده‌ای، انتظار سپاسگذاری نداشته باش» (میزان الحکمه، ۱۳۸۴، ج ۱۰: ۱۰۳). عشق و محبت از جمله مفاهیم ارزشی در اخلاق هستند. برخی از مکاتب اخلاقی که اغلب رویکردی دینی به اخلاق داشته‌اند، اخلاق محبت را در اخلاق هنجاری طرح کرده‌اند (صادقی، ۱۳۹۵: ۲۴). بر اساس این نظریه، تنها یک دستور اخلاقی اساسی وجود دارد و آن دوست داشتن است و سایر دستورات و هنجارهای اخلاقی را از آن باید گرفت (فرانکنا، ۱۳۸۹: ۱۲۷). عشق و محبت هر چه از خود

نیکوکاران را دوست دارد.

جدول شماره پنج: افعال و مصادیق قرآنی مؤید تفکر مراقبتی و دیگرگروی

رده اخلاق نتیجه‌گرا	رده تفکر مراقبتی	مصادیق قرآنی	فعل
دیگرگروی	تفکر ستایشی یا ارزش‌گذار	ومن الناس من يتخذ من دون الله اندادا يحبونهم كحب الله	محبت یا مهربانی با دیگران
		فقلوا له قولا لينا لعله يتذكر او يخشى	
		الذين ينفقون في السراء والضراء و الكاظمين الغيظ ...	

دیگرگروی و مؤلفه‌های تفکر مراقبتی همچون تفکر هنجاری، ارزش‌گذار، فعال و همدلانه قرابتی وجود دارد. همچنین، آیات قرآنی تأییدکننده آن هستند. در زیر در جدول شماره شش در یک باهم‌نگری سعی شد این قرابت به نمایش گذاشته شود:

با مطالعه آیات فوق معلوم شد مصادیق محبت یا مهربانی مانند محبت به دیگران، خوش‌زبانی و چشم‌پوشی از عیوب دیگران در تقسیم‌بندی انواع تفکر مراقبتی در طبقه تفکر ستایشی یا ارزش‌گذاری نیز قرار می‌گیرد و در آن محبت به دیگران تأکید شده است.

همان‌طور که مشاهده شد میان برخی از اصول

جدول شماره شش: باهم‌نگری تفکر مراقبتی و دیگرگروی اخلاقی و مصادیق قرآنی آنها

مصادیق قرآنی	فعل	رده اخلاق نتیجه‌گرا	رده تفکر مراقبتی
واعبدوا الله ولا تشرکوا به شیئا و بالوالدین احسانا	احسان	دیگرگروی	هنجاری
ان الله یامر بالعدل و الاحسان			
والذین تبوءوا الدار و الایمان من قبلهم یحبون من هاجر الیهم ...	ایثار و ازخودگذشتگی	دیگرگروی	فعال
ویل للمطففین، الذین اذا کتالوا علی الناس یستوفون ...	حُسن معاشرت یا قاعده طلایی	دیگرگروی	همدلانه
یا ایها الذین ءامنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم ...			
ومن الناس من يتخذ من دون الله اندادا یحبونهم كحب الله	محبت یا مهربانی با دیگران	دیگرگروی	تفکر ستایشی یا ارزش‌گذار
فقلوا له قولا لينا لعله يتذكر او يخشى الذین ینفقون فی			
السراء والضراء و الکاظمین الغیظ ...			

۳-۱-۵ نقد:

۱- از نظر اخلاق قرآنی، گرچه عواطف ارزشمندند، این ارزشمندی نباید به انکار عقل و خواسته‌های عقلانی منجر شود. اینکه عاطفه را تفکر ملاک قرار دهیم، دلیل منطقی ندارد. انسان دارای انواعی از خواسته‌ها است که برخی از آنها غریزی است و برخی دیگر عاطفی و اجتماعی. به چه دلیل تأمین خواسته‌های نوع اول خیر اخلاقی نیست، اما تأمین خواسته‌های نوع دوم خیر اخلاقی است!

۲- عمل ناشدنی بودن دیگرگرایی: برخی معتقدند دیگرگرایی عمل ناشدنی است (نصیری، ۱۳۸۲: ۳۹۵).

۳- عدم جامعیت: اشکال دیگر این است که اخلاق منحصر به مسائل اجتماعی و روابط گروهی صرفاً نیست.

۴- هستی در این برنامه به معنای کیهان است و شامل متافیزیک نمی‌شود. لیپمن به پیروی از فلسفه عملگرایی جان دیویی پرداختن به سؤالات متافیزیکی را توصیه نمی‌کند (ستاری، ۱۳۹۱: ۴).

۵- یکی دیگر از نقد‌های وارده بر تفکر مراقبتی در مبانی معرفت‌شناسانه است که به نسبی‌گرایی در شناخت معروف است. روش لیپمن به نسبت در فهم منتهی می‌شود (صدر، ۱۳۹۵: ۱۴۲). از دید لیپمن، ما هیچ‌وقت به معرفت یقینی دست پیدا نمی‌کنیم. یکی از مسائل محوری تأکید شده در این برنامه، این است که فلسفه به دانش‌آموز کمک می‌کند تا به جای اینکه خود را درگیر امر حقیقی کند، به ساخت معنا بپردازد (عبداللهی، ۱۳۹۶: ۱۶۷).

۶- روش فاصله‌گذاری فیزیکی و استفاده از ماسک که بهداشت جهانی برای مقابله با بیماری کرونا پیشنهاد داده است، هرگز نباید به معنای فرار از مسئولیت انسانی و اخلاقی نسبت به دیگران باشد. هرچند در ظاهر فیزیک ما از دیگران جداساز است، قلب‌های ما باید در پی همیاری و همکاری اجتماعی و کمک به دیگران و در جهت حل معضل و مشکلات به‌وجودآمده از کرونا باشد و به نظر می‌رسد در اینجا تعبیر فاصله‌گذاری فیزیکی صحیح‌تر

باشد تا فاصله‌گذاری اجتماعی؛ بنابراین، استفاده از ماسک و فاصله‌گذاری فیزیکی جایگاه مهمی در دیگرگرایی اخلاقی دارد و نباید فراموش شود؛ زیرا در فرهنگ غنی اسلام افراط و تفریط در هیچ فعلی پذیرفته نیست و رعایت عدل و انصاف در همه امور لازم است؛ بنابراین، در واقع از نگاه اسلام، خودگرایی مطلق و دیگرگرایی مطلق نداریم؛ بلکه بین برخی مصادیق آنها هم‌پوشانی وجود دارد.

۴- نتیجه

با توجه به توضیحات ذکرشده از تفکر مراقبتی و مؤلفه‌های آن و همچنین، دیگرگرایی اخلاقی، این پژوهش به بررسی و تحلیل این دو نوع تفکرات از منظری قرآنی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که تفاوت در پیش‌فرض‌های هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه باعث تفاوت در نوع نگاه به دیگرگرایی و تفکر مراقبتی شده و در رابطه با مصادیق مؤلفه‌ها و اصول آن دو، همچون احسان و نیکوکاری، قاعده طلایی، مهربانی و محبت و ایثار و از خودگذشتگی باعث دوری و نزدیکی خاصی شده است؛ برای مثال، در باب نیکوکاری در نگاه قرآنی علاوه بر آثار دنیوی دارای آثار اخروی است؛ اما در نگاه لیپمن و دیگرگرایی تنها به آثار دنیوی توجه می‌شود.

یافته‌های این پژوهش نشان دادند میان برخی از اصول تفکر دیگرگرایی اخلاقی و برخی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی اشتراکاتی وجود دارد که برخی از مصادیق عینی آنها در قرآن کریم تأکید شده است. این اصول شامل احسان و نیکوکاری، قاعده طلایی، مهربانی و محبت و ایثار و از خودگذشتگی است که با مصادیق مؤلفه‌های تفکر ارزش‌گذار، تفکر فعال، تفکر همدلانه و هنجاری نزدیک است. با توجه به اینکه جامعه جهانی در شرایط کرونا ویروس به سمت خودگرایی اخلاقی تمایل پیدا کرده که در فرهنگ ایرانی و اسلامی جایگاهی نداشته و سبب آسیب‌های رفتاری و فرهنگی به جامعه شده است، برای

اجتماعی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ستاری، علی، (۱۳۹۱)، «بررسی و نقد برنامه فلسفه برای کودکان از منظر حکمت متعالیه»، *دوفصلنامه تفکر و کودک، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، شماره ۲، صص ۲۶-۱.

سورکی، سید محمدحسین، (۱۳۹۰)، «بررسی و نقد سودگرایی اخلاقی»، *پژوهش‌های فلسفی - کلامی*، شماره ۳، صص ۱۰۰.

سیف، علی‌اکبر، (۱۳۹۷)، *روانشناس پرورش نوین*، تهران، نشر دوران.

شریف الرضی، محمد، (۱۳۷۹)، *نهج‌البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، قم، مشرقین.

صادقی، هادی و محمد هادی خوانساری، (۱۳۹۵)، «دیگرگروی اخلاقی، منظری قرآنی»، *پژوهش‌نامه اخلاق*، شماره ۳۲، صص ۷-۳۶.

صدر، فاطمه و قاسم پورحسن، (۱۳۹۵)، «نقد نسبی‌گرایی نظریه تربیتی لیپمن در مقایسه با نسبییت در هرمنوتیک فلسفی گادامر»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، شماره ۳۱، صص ۱۶۳-۱۳۷.

طباطبایی، محمدحسین، (۱۴۱۷)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، تهران، انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

عبداللهی، محمدعلی و پرستو مصباحی جمشید، (۱۳۹۶)، «نگاه اصلاحی به برنامه فلسفه برای کودکان در بستر حکمت متعالیه»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، شماره ۳۴، صص ۱۸۳-۱۵۳.

فرانکنا، ویلیام کی، (۱۳۸۹)، *فلسفه اخلاق*، ترجمه هادی صادقی، قم، کتاب طه.

فیشر، رابرت، (۱۳۹۰)، *آموزش تفکر*، ترجمه غلامعلی سرمد، تهران، انتشارات بین‌المللی گاج.

فانلی، یحیی، (۱۳۹۵)، *مبانی نظری فلسفه برای کودکان*، تهران، انتشارات مرآت.

رقیق‌کردن این بیماری رفتاری - اخلاقی لازم است دیگرگروی اخلاقی و تفکر مراقبتی با نظر به آیات قرآنی در آحاد جامعه ترویج شود. همچنین، برای تحقق تفکر مراقبتی و دیگرگروی در افراد لازم است این شایستگی‌های تربیتی از اوان کودکی، هم در تعلیم و تربیت رسمی به‌ویژه مدرسه و هم در تعلیم و تربیت غیر رسمی شامل خانواده، رسانه، فضای مجازی و مسجد به‌صورت هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده و هم در برنامه درسی آشکار و پنهان شایان توجه ویژه قرار گیرد. در صورت آموزش هدفمند این دو نوع از تفکر و با توجه به غنای منابع دینی و اسلامی، به‌ویژه قرآن می‌توان سازوکارهای عالمانه و هدفمندی را در راستای آموزش مؤثر و تقویت این نوع تفکرات در کودکان و نوجوانان پی‌ریزی کرد. همچنین، اگر این نوع تفکرات از صافی متون دینی گذرانده شود، ضمانت اجرایی بسیاری خواهد داشت و در نهایت، می‌توان در سایه تعلیمات قرآن و سنت پیامبر و ائمه اطهار آن را در سطح جهانی معرفی کرد.

منابع

نهج‌البلاغه (صبحی صالح)، (۱۴۱۴)، قم، هجرت.
بارون، رابرت و دیگران، (۱۳۹۲)، *روانشناسی اجتماعی*، ترجمه دکتر یوسف کریمی، تهران، روان.

بکر، لارنس، (۱۳۸۰)، *مجموعه مقالات فلسفه اخلاق* (برگرفته از دایره‌المعارف لارنس بکر)، جمعی از مترجمان، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
تمیمی آمدی، عبدالواحد، (۱۳۶۶)، *غررالحکم و دررالکلم*، ترجمه مصطفی درایتی، قم، نشر التابع المکتب الاعلام اسلامی.

راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، (۱۳۸۵)، *ترجمه مفردات الفاظ القرآن* (ترجمه مصطفی رحیمی نیا)، تهران، نشر سبحان.

ساروخانی، باقر، (۱۳۷۸)، *روش‌های تحقیق در علوم*

قرآن کریم

کوهی اصفهانی، هاجر و سوسن کشاورز، (۱۳۹۸)، «تفکر مراقبتی از منظر آیات قرآنی»، علوم تربیتی / از دیدگاه اسلام، شماره ۱۲، صص ۱۹۲-۱۶۹.

گنسلر، هری، (۱۳۸۵)، درآمدی جدید به فلسفه اخلاق، ترجمه حمیده بحرینی، تهران، آسمان خیال.

محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۸۴)، میزان الحکمه، قم، انتشارات دارالحدیث.

نصیری، منصور، (۱۳۸۲)، «تأملی در بحث خودگرایی و دیگرگرایی»، نقد و نظر، شماره ۳۱-۳۲، صص ۵۲-۳۳.

هدایتی، مهنوش، (۱۳۹۶)، «صعودی سالم رویکرد نقد مراقبتی»، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، شماره ۷، صص ۲۵۲-۲۳۵.

صالحی امیری، سیدرضا، (۱۳۹۹)، «تحلیل اثرات کرونا بر سبک زندگی»، خبرگزاری جمهوری اسلامی، <https://www.irna.ir/news/83794192/>.

دولتی، کریم، (۱۳۹۹)، «کرونا، ویروس تغییر سبک زندگی در عصر مدرنیته»،

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1399/01/05/2229422/>.

Borcher, Donald M.(2006), Encyclopedia of philosophy, chief, Macmilian.

Hastings.A. W,Utilitarianism,in Encyclopedia of Religion and Ethics ,ed. James Hastings,publisher:T&T clark,2003.

Lipman,m.(1995).Caring as Thin King. Inquiry:criticaiThinking Across The Discliplin.15(1).1_13.

Monroe,Kristen Renwick,۱۹۹۶,The heart of altruism:perceptions of a common humanity,New Jersey,princeton University press.

Sharp,A.(2007) Education of the Emotionsin in the classroom Community of Inquiry,Gifededucation Interna Tonal ,22(2).248_257.

